

Rosa Roig i Soler, pedagoga pacifista i feminista catalana

Article de Jordi Martí Font sobre la pedagoga Rosa Roig: republicana, feminista, pacifista i humanista | «A classe parlava de llibertat, de solidaritat, de justícia social i explicava els primers socialistes, qui eren les feministes i les dones més destacades a tots els nivells»

Rosa Roig i Soler, pedagoga republicana

Pedagoga republicana, feminista, cristiana i pacifista, humanista en definitiva, Rosa Roig va ser una mestra de mestres avançada al seu temps que va viure amb una mirada crítica amb el món que l'envoltava. Defensora de la perfectibilitat de la societat a partir, entre d'altres mecanismes, d'una escola que permetés l'accés a la cultura a tothom independentment de la seva ascendència social, la seva brillant carrera com a professora, pedagoga i personatge públic de primer nivell en la societat mallorquina dels anys 30 es va estroncar amb el cop d'estat de 1936. El 1939, un cop perduda la guerra, va iniciar una vida de supervivència intel·lectual, allunyant-se de les primeres files de la vida pública, però sense renunciar a fer classes, a pesar de la persecució ideològica de què va ser objecte. Mai més va tornar a brillar públicament com ho havia fet a Mallorca. Va viure desterrada a Castelló fins que va poder tornar a Barcelona i va passar els darrers anys de la seva vida a Marçà.

Una mestra de Marçà

La Rosa Roig va néixer a Marçà el diumenge 15 de juny de 1890 a les cinc de la tarda. Era filla de Bonaventura Roig i Queralt (enginyer d'Anglesola, que dona nom al carrer Roig de la mateixa localitat) i Maria Soler Barceló, de Marçà. Tenia dues germanes, la Mundeta (mare anys més tard de l'Eduard i el Marcelino, tots dos alineats amb el règim franquista) i la Raquel, durant el naixement de la qual va morir la mare; era l'any 1895 i la Rosa tenia cinc anys.

A partir d'aleshores, la Mundeta va ajudar el pare de la Rosa en tot el que va poder, ja que per la seva professió s'absentava sovint de la casa familiar o bé s'emportava les nenes amb ell quan els desplaçaments eren per temps. La Rosa, la Rosita, que és com l'anomenaven a casa i al poble, estudià a les Germanes Carmelites de Falset, estrenant-ne el nou col·legi situat a l'actual residència per a gent gran de la capital del Priorat. La feina del pare, però, feia que la família estigués per altres indrets, com Saragossa, on visqueren un temps, o Barcelona, mentre el pare projectava el funicular del Tibidabo i se'n feien les obres.

Quan tenia 15 anys, el juny de 1905, la Rosa va sol·licitar ser admesa a les proves d'ingrés a l'Escola Normal Femenina de Barcelona. Va anar aprovant les assignatures en què es matriculava per lliure i es va examinar quan es va sentir prou preparada. Va aconseguir el títol de Mestre Superior entre 1906 i 1909, amb uns resultats excel·lents, per la qual cosa es va presentar a l'Escola d'Estudis Superiors de Magisteri, segurament a Saragossa.

El 1910 va ingressar a l'Escola d'Estudis Superiors de Magisteri de Madrid, oberta l'any abans, segons sembla amb el total suport del pare, un home liberal i culte. Va triar estudiar Lletres i va corroborar que allò que volia ser la resta de la seva vida era pedagoga, mestra de mestres. A Madrid va ser alumna d'Ortega y Gasset i de Magdalena S. Fuentes, la seva admirada professora d'Història. I va ser allí on va escriure, l'any 1912, *Marsá. Monografía Geográfica*, que, igual que la resta de monografies realitzades per les millors alumnes, va ser editada per la Real Sociedad Geográfica.

A Madrid es va submergir en un clima absolutament krausista. Eren els anys de Francisco Giner de los Ríos i la Institución Libre de Enseñanza. El krausisme, lligat a la filosofia del pensador alemany Karl Christian Friedrich Krause, era el motor ideològic d'aquest centre irradiador de pensament liberal a bona part de l'Estat. A Madrid, va aprendre la importància de la institució educativa i del contacte de l'alumne amb la natura, les classes experimentals i les excursions com a eines educatives, la necessitat d'aprendre sempre, així com la utilització de coneixements diversos per aconseguir la construcció d'uns coneixements humanístics no dogmàtics. També hi va conèixer Carmen Cascante, amb qui va mantenir una gran amistat i la complicitat pedagògica necessària per tirar endavant al llarg de tota la seva vida.

El 1913, amb el títol de Mestre d'Ensenyament Primari Normal, secció de lletres, Rosa va passar a treballar a l'Escola Normal Superior de Terol, des d'on va col·laborar a la revista professional *El Centinela*, una tasca, la de publicista -com deien a l'època-, que no va deixar mentre va existir llibertat d'expressió, és a dir, fins a la Guerra Civil. Mentre era a Terol, va aconseguir la plaça de professora numerària de la secció de lletres de l'Escola Normal Femenina de les Balears, l'octubre de 1913, encarregada de les matèries de geografia i història, pedagogia, dret i legislació escolar.

Viatges de formació

Abans, però, també amb Carmen Cascante i altres joves professores, va emprendre un viatge de formació de dos mesos a Bèlgica i França per conèixer les pedagogies que s'aplicaven en aquells països. El viatge, finançat amb una beca de la Junta d'Ampliació d'Estudis (JAE), les va portar a Bordeus, París, Brussel·les, Anvers i altres localitats menors, on van visitar escoles infantils, instituts, escoles especials i escoles normals. Les mestres es van fixar sobretot en els entorns, però també en la manera de fer les classes, en els materials utilitzats (en aquell moment afegir

fotografies, mapes o projeccions a les aules era molt innovador) i van criticar l'excessiva rigidesa d'algunes escoles i també la poca sensibilitat d'alguna de les mestres visitades davant d'un grup d'alumnes amb discapacitats i malalties diverses. Durant el viatge, van ser rebudes i van assistir a les classes d'Ovide Decroly, un dels pedagogs més destacats i innovadors del seu temps, defensor del respecte pel nen com a base de tota acció pedagògica, que apostava per una educació en què els infants visquessin en llibertat, creant un ambient favorable i motivador, que va popularitzar, entre d'altres coses, els anomenats centres d'interès.

A Rosa Roig li van concedir dues beques més de la JAE per a viatges a altres estats per conèixer els seus mètodes pedagògics, tot i que no els va poder realitzar. És interessant, però, llegir la seva petició de la beca per al qual hauria estat el seu segon viatge, ja que inclou l'argument que volia «conocer los organismos que, en relación con la Sociedad de Naciones, fomentan la paz mundial, especialmente en la eficacia que su actuación pueda tener en la escuela primaria donde se ha de elaborar la paz futura». Pacifista seria una de les definicions que, com a mestra de mestres, caldria aplicar-l'hi.

La innovació a la Normal de Palma

El 1914, Rosa Roig i Carmen Cascante s'incorporen ja definitivament a la Normal de les Balears, on Rosa va treballar durant 23 anys. El xoc de Rosa i la societat conservadora mallorquina d'aquell moment va tenir diversos episodis interessants de recordar, com quan des de sectors del bisbat se la va acusar de pervertir les seves alumnes perquè a història de l'art, en parlar de Grècia i Roma, ella els havia ensenyat la imatge d'una Venus de Milo. Les alumnes, que sempre van ser defensores de la seva professora, van reunir diners i li van regalar una reproducció de la Venus en guix que ella va instal·lar a la Normal. O quan es va enfrontar amb el bisbat per oposar-se al fet que els infants orfes que vivien amb les monges vermелletes i blauetes fossin enviats a acompanyar els funerals dels rics de Ciutat, una pràctica habitual i normalitzada en aquell moment.

Els seus mètodes pedagògics els podem conèixer també gràcies a la feina d'investigació desenvolupada per M. Isabel Miró i Francesca Comas, que van fer una edició comentada del text de Rosa titulat *El meu treball de divuit anys com a professora d'Història a l'Escola Normal de Mestresses de Balears*. Es tracta d'un llarg text de la Rosa, datat el 6 d'octubre de 1931, en què podem apreciar la seva concepció de la història, que veia com un procés col·lectiu de desenvolupament de la civilització cap al progrés de la humanitat, cap a la perfecció humana. Rosa era una professora d'història situada sempre a l'avançada i, per això, quan els nous corrents historiogràfics de l'escola dels Annals es van consolidar a Europa, ella en va seguir els ensenyaments com a tria pròpia. En aquest sentit, mai no va mantenir tancades les portes a les innovacions, a barrejar les matèries per tal d'acabar tenint una visió més completa de la història, una barreja en què geografia, història de l'art, arqueologia o antropologia servissin per conèixer d'una forma més completa la realitat.

A classe, la Rosa no utilitzava llibres de text com a norma general. Preferia que les fonts d'informació de les alumnes fossin múltiples (de llibres diversos a fonts orals, excursions i sortides o documents originals d'arxius). Així, les alumnes podien veure i conèixer les diverses visions que sobre els fets històrics hi havia i hi havia hagut i formar-se un criteri propi. No va caure tampoc en la pràctica economicista d'escriure un llibre d'obligada compra per part del seu alumnat, una pràctica que molt professorat feia per tal de completar el seu sou. El seu alumnat es construïa els seus propis quaderns, sobretot d'història de l'art, tal com havia vist fer en el seu viatge a França i Bèlgica, amb retalls de diari, imatges de catàlegs, postals... i quan la malaltia li va impedir de poder continuar sense llibre, va triar els de Rafael Ballester, professor mallorquí establert a Tarragona amb qui va establir amistat. Rosa va renunciar a cobrar el 25% que es donava als mestres per la venda dels llibres perquè les seves alumnes els poguessin adquirir més barats.

Les sortides per Palma, però també per la resta de l'illa, a llocs emblemàtics de la història mallorquina, completaven la visió sobre els fets històrics més propers, però també sobre la història de l'art. Al Museu Diocesà, per exemple, tenia especial predilecció pel retaule de Niçard i una excursió

que mai no fallava era l'excursió a Cura, per veure Randa, l'indret on Ramon Llull es va il·luminar. Gràcies a la seva perseverança, va aconseguir fer quatre viatges a la Península amb les alumnes, sempre a partir de subvencions, on visitaren tant espais històrics i artístics com escoles, com l'Escola del Bosc inspirada per Decroly, que van produir-li una magnífica impressió. En aquests viatges van anar a Barcelona, a València passant per Eivissa, Madrid, Toledo, Alacant, Sevilla, Còrdova... i va deixar una petja inesborrable en les seves deixebles, sempre noies, fins que el 1931, amb l'arribada de la República, l'ensenyança va passar a ser mixta i, en aquell moment, ella va defensar la coeducació.

Als anys vint, Rosa Roig utilitzava ja el cinema per educar, tal com explicava en un article al periòdic *La Almudaina*. L'avaluació la feia a partir de múltiples feines encarregades a les alumnes, no a partir d'exàmens memorístics. I les proves les utilitzava només com a forma de repàs, sense ser determinants en les puntuacions finals de les classes, on sí comptaven els àlbums d'art fets per les alumnes, les llibretes d'apunts, etc.

La història que la Rosa ensenyava era crítica, no seguia línies oficials, pacifista i centrada en un ensenyament transversal de moltes matèries que s'ajudaven les unes a les altres. Alhora, els seus continguts partien de la història local, era una història descentralitzada, no obsessionada per les dates ni les llistes de reis, i sobretot aconfessional, construïda a partir d'aportacions tant d'ella com a professora com de l'alumnat que participava de forma activa en les classes.

La seva fascinació pel món grec clàssic resultava evident en les seves classes, tant com la seva postura contrària a posar com a exemple per als infants alguns personatges històrics com el Cid Campeador, Carles V o el Napoleó més militarista. Rosa Roig també criticava que els llibres de text només explicaven la història de Castella, i que mai no hi apareixia o hi sortia molt minimitzada la de la Corona catalanoaragonesa, un espai cultural que segons ella estava molt més acostat a la cultura grega que no pas el de Castella. Malgrat aquesta defensa de la catalanitat, les classes sempre les va fer en castellà, com a conseqüència d'una diglòssia produïda per la seva educació, rebuda en aquella llengua. A classe va defensar, des de l'aconfessionalitat, els xuetes mallorquins, que eren objecte d'un racisme explícit en funció dels seus cognoms. Acostumava a blasmar la Inquisició i alguns dels reis borbònics, com Ferran VII o Isabel II, i racionalitzava els miracles i es posicionava davant l'autoritarisme de l'Església.

Les seves previsions progressistes apuntaven que durant el segle XX desapareixerien les religions d'Estat, triomfaria la llibertat i la justícia, s'estendria el sufragi universal i els ideals republicans, que eren els seus, es trobarien arreu. Per això, a classe parlava de llibertat, de solidaritat i de justícia social, i explicava els primers socialistes, qui eren les feministes i les dones més destacades a tots els nivells.

La feina fora de la Normal

Rosa Roig, però, no feia la seva obra educativa només a dins les parets de la Normal, ni molt menys. La seva vida era plena de participacions en actes i iniciatives de millora cultural i, sobretot, de les condicions de vida i d'educació dels infants.

Així, va mantenir una presència constant a la premsa mallorquina i va publicar els seus articles a periòdics i revistes com *La Almudaina* (de 1916 a 1930), *Última Hora* (1922), *Correo de Mallorca* (1922 i 1929) i *El Día* (de 1930 a 1931). Va ser de les primeres dones a escriure a la premsa balear de forma continuada, sempre amb contundència i coneixement de causa, i el 1929 va escriure el pròleg del llibre *Mallorquinas* de C. García Guardiola, en el qual deia que l'autora, «de cuna valenciana, criada i formada en Barcelona, es una ferviente admiradora de esta bella isla mediterránea. En ella se dan, en síntesis, las más sobresalientes características de las tres regiones hermanas: Valencia, Cataluña y Mallorca».

Els seus articles parlen de molts temes, però sempre inclouen una mirada solidària amb els més febles, sobretots els infants, i la defensa de la seva alegria, el joc com a forma d'educar, l'espai

per als nens i les nenes a les ciutats, els infants com a primer graó en la construcció d'un món sense guerres, per arribar al qual criticava la glorificació dels fets bèl·lics en diaris i revistes i, ja als anys trenta, contra els nacionalismes totalitaris que s'estenien per Europa (Itàlia, Alemanya...). Es va enfrontar, fins i tot, amb un mestre de Fornells, a Mallorca, que havia estat felicitat perquè havia organitzat una mena d'exèrcit a la seva escola, aduint que l'escola sempre havia d'estar al costat de la pau, no de la guerra.

El maig de 1919 va presentar des de la premsa mallorquina la Federació Internacional Femenina, dirigida per Celsia Regis, pseudònim de la feminista conservadora Consuelo González Ramos, defensora del vot de la dona i fundadora de la publicació *La Voz de la Mujer*. El 1925 va ser elegida vocal de la Junta per a la Protecció de la Infància, el 1928 va participar en la fundació del Fomento del Civismo, societat cultural en què es va encarregar de redactar la *Página femenina* de *La Vanguardia Balear* i va participar en la fundació de l'Ateneu, entitat cultural on va pronunciar conferències, com una sobre Rabindranath Tagore i *La guerra i la pau a través dels temps*. Durant la República va ser vocal del Tribunal de Menors de les Balears.

Cop d'estat franquista

El cop d'estat franquista la va agafar a Marçà, i això li va salvar la vida. La guerra la va passar fent classes a l'Escola Normal de Barcelona, ciutat on va formar part de les comissions depuradores republicanes. En acabar-se la guerra i completar-se l'ocupació de Catalunya per part dels franquistes, Rosa Roig va demanar de tornar a la Normal de Mallorca, però es va assabentar que n'havia estat apartada a l'inici de la guerra.

Durant dos anys, la Comissió Depuradora de l'Ensenyament Secundari de Balears va mantenir acusacions contra els mestres que en el moment del cop d'Estat no es trobaven a les Illes. Es van succeir les cartes d'acusació, els testimonis d'antics companys i alumnes i ella va haver de buscar testimonis sense saber de què se l'acusava. La van acusar de roja, d'impartir coneixements perniciosos per als alumnes, de defensar la República... i va acabar sent processada al Jutjat Especial de Depuració de Funcionaris Civils de Barcelona per un tribunal militar acusada d'«auxilio a la rebelión». L'any 1941 va acabar absoluta de tot, molt possiblement gràcies a la defensa del seu nebot Marcel·lí Gavalrà, destacat falangista tarragoní, i es va poder reincorporar a la docència, però desterrada a la Normal de Castelló i sense possibilitat de trasllat a Catalunya durant anys, seguint en aquest cas les noves normes autoritàries, militaristes i ultraespanyolistes.

Pocs anys després, va ser acusada pel Tribunal per a la repressió de la maçoneria i el comunisme de formar part de la maçoneria, ja que una conferència seva havia estat llegida en un acte de la Lògia Pitàgores de Mallorca, una acusació que tampoc va prosperar.

L'any 1951 es va poder traslladar de Castelló a la Normal Femenina de Barcelona, dirigida per una de les seves acusadores en els processos judicials viscuts. El 1960 es va jubilar i va morir nou anys després a Barcelona, tot i que els darrers anys de la seva vida els va passar malalta i envoltada de la seva família a Marçà.

L'any 2001, Francesca Comas i M. Isabel Miró van publicar la seva biografia, *Rosa Roig. Biografia d'una pedagoga* (1890-1936), i la localitat mallorquina de Marratxí va posar el seu nom a un carrer. El 24 d'agost de 2019, el seu poble natal, Marçà, va dedicar un altre carrer a la seva memòria.

Bibliografia

- García Guardiola, C. (1929). *Mallorquinas*. Pròleg de Rosa Roig i il·lustracions de F. Manchón. Talleres Gráficos Hostench. Barcelona.

- Comas, Francesca i Miró, M. Isabel (2001). *Rosa Roig. Biografia d'una pedagoga* (1890-1969). Documenta Balear i Edicions del Mèdol. Col·lecció Menjavents, 38. Palma i Tarragona.

- Comas, Francesca i Miró, M. Isabel (2004). *Rosa Roig, l'esperança esvaïda*, article dins *Pissarra. Revista d'ensenyament de les Illes*, número 117, setembre-octubre de 2004, p. 35-37. Publicada per l'STEI-I. Palma.

- Comas, Francesca i Miró, M. Isabel (2009). *El testimoni de Rosa Roig, un exemple de renovació pedagògica a les Escoles Normals del primer terç del segle XX*, article dins *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, número 14, juliol-desembre de 2009, p. 197-227. Publicada per la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana.

- Peñarrubia, Isabel (2008). *Moviment feminista i sufragi a Mallorca (segle XX)*. Edicions Documenta Balear, Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, 57. Palma.